

מתן על הפרק

מפגש מחודש עם התנ"ך

ירמיהו פרקים א'-ב'

פרק א'

פרק א' משמש מעין מבוא לספר כולו. הוא פותח בהקדמה קצרה על ירמיהו - יחוסו, מקומו וזמנו (א-ג). ירמיהו גדל בענתות, כפר כהנים קטן מזרחית לירושלים, והחל להתנבא בשנת שלוש עשרה ליאשיהו (627 לפנה"ס). שנה זו היא שנת מפנה בתולדות העולם העתיק, המציינת את ראשית התפוררות האימפריה האשורית ועליית מלכות בבל. להתרחשות היסטורית זו היתה השלכה ישירה על ממלכת יהודה. לאחר שנות שעבוד ארוכות נפתחה הדרך לחידוש ריבונותן של ממלכת יהודה ושכנותיה. שעת הכושר נוצלה בידי יאשיהו שהרחיב את גבולות ממלכתו בצפון בשטחים שהיו פחוות אשוריות, כבימי דוד ושלמה. אולם מאבק איתנים פרץ בין ממלכת בבל החדשה לממלכת מצרים. יהודה נגררה להתמודדות הצבאית בין המעצמות ובסופו של דבר נכבשה והוגלתה בידי נבוכדנצר מלך בבל. נבואתו של ירמיהו עומדת בסימן הניסיון הכושל להשיב את העם בתשובה בטרם תבוא הגלות.

לאחר הקדמה זו אנו עוברים לנבואת ההקדשה של ירמיהו, הכוללת את תמצית נבואותיו ומטרותיהן (ד-י). בנבואת ההקדשה מתגלים המאפיינים היחודיים לנבואת ירמיהו - ההתמודדות הקשה מול העם והעימות עם נביאי השקר. לנבואת ההקדשה נלוים שני אותות נבואיים: מקל שקד וסיר נפוח, המסמלים את הפורענות שעתידה לבוא על העם (יא-יט).

1 'בְּטֹחַם אֶצְרֶךָ בְּטֹחַן יְדַעְתִּיךָ' (ה) - פעמים רבות פותחת שליחותו של נביא בתנ"ך בסיפור הקדשתו לנבואה, המציין את המעבר מהספירה האנושית הרגילה לספירה הנבואית-שליחית, ומגלה את קווי הייחוד של אותו נביא. ירמיהו הוא הנביא היחיד שנאמר לו שהוקדש מרחם. נסו לשער - מה טעם הדבר?

2 ירמיהו מגיב בהטלת ספק ביכולתו: 'הנה לא ידעתי דבר'. היסוס ואף סירוב לקבלת השליחות אופייניים לנביאים בראשית דרכם. בולט כאן הדמיון לסירובו של משה: 'לא איש דברים אנכי'.
(א) מה פירושה של טענת ירמיהו? ראו את דברי רד"ק ואברבנאל:

רד"ק: 'לא ידעתי דבר - רצונו לומר דברי תוכחה, כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד...'

אברבנאל: 'איך אמרת שהשפעת בי הידיעה והמוסר ואני איני יודע לדבר ולסדר מאמרי כחכם...!'

ב) תשובת ה' נחלקת לשניים - דיבור (ז-ח) ומעשה סמלי (ט-י). מה המשותף לשניהם וכיצד הם עונים על חששו של ירמיהו? נסו להסביר על רקע זה גם את משמעות הקדשתו מרחם!

ג) דברי ה' לירמיהו בפסוקים ז, ט מקבילים לתיאור נביא האמת בפרשת הנביא בדברים י"ח, יח. ראו את המשך הפרשה (פסוקים יט-כ), וחישבו איזו התמודדות מרכזית של ירמיהו נרמזת בהקבלה זו?

הנבואה הראשונה שמקבל ירמיהו לאחר הקדשתו היא נבואת פורענות על ישראל הכוללת שני מראות.

א) במראה הראשון ירמיהו מזהה מקל שקד, הנפוץ באזור ענתות. חשבו - מדוע נבחר דווקא השקד, מלבד הדמיון בצליל? ראו את דברי רש"י: 'השקד הזה הוא ממחר להוציא פרח קודם לכל האילנות... ומדרש אגדה: השקד הזה משעת חנטתו עד שעת בישולו עשרים ואחד יום, כמניין הימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב.'

ב) על דברי ירמיהו מגיב ה' ומשבח אותו 'היטבת לראות'. מה השבח בראייה זו? עיינו ברד"ק ובמלבי"ם ושימו לב להבדל בתפיסת מהות טיב הראייה:

רד"ק: 'כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ השקד לפיכך אמר לו היטבת לראות.'

מלבי"ם: 'והנה לפעמים יביא ה' את הרעה על האדם על ידי הסתרת פנים... ולפעמים יבוא הרע בהשגחה... ובזה אמר היטבת לראות - כל השקידה הזו היא לטובת ישראל.'

פרק ב'

ירמיהו מתנבא לאחר שנים רבות שבהן לא היתה נבואת תוכחה בממלכת יהודה - מימי המלך חזקיהו והנביא ישעיהו. בשנות מלכותו הארוכות של מנשה, בנו של חזקיהו, נרדפו ונרצחו הנביאים, כפי שמפורש בסוף פרקנו (פסוק ל). נבואתו של ירמיהו באה בסמוך לעליית המלך יאשיהו, נכדו של מנשה, ובמקביל לתהליך התיקון וההתחדשות הדתית שהוביל בממלכה. פרק ב' כולל את נבואתו הראשונה של ירמיהו לישראל. הנבואה פותחת באחד התיאורים המרגשים ביותר של ראשית הקשר בין ה' לעמו - 'זכרתי לך חסד נעורייך' (ב). מיד לאחר מכן היא עוברת במעבר חד למציאות הרוחנית הקשה בימי ירמיהו, שבה העם עזב את אלוהיו ובגד בו.

המילה 'ארץ' קושרת את הפסקה הראשונה בפרק לנבואת התוכחה שאחריה, וחוזרת שבע פעמים בפסוקים א-ז. עקבו אחר המופעים השונים ובחנו את זהות הארץ בכל פעם ואת התהליך המשתקף דרכם. שימו לב כיצד מתוארת ההליכה במדבר בפסוק ב, וכיצד היא מתוארת בפסוק ו. במה ממוקדת הביקורת על העם בפסוק ז?

יְעִתָּה מֶה לָךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לְשׁוֹת מֵי שְׁחֹר... בפסוק יח מוכיח הנביא את העם על בקשת העזרה משתי המעצמות הגדולות - מצרים בדרום ואשור בצפון (ראו גם פסוקים לו-לז). מהן הסיבות להתנגדות זו? התייחסו להקשרו של הפסוק, ביחוד לזיקה בין הדרך בפסוקנו לדרך בפסוק יז, ובין דימוי שתיית המים בפסוקנו לדימוי המקביל בפסוק יג.

בפסוקים כ-כח מתאר ירמיהו את חטא העם באמצעות רצף של דימויים מעולם האדם, החי, והצומח. מהי התכונה העומדת במרכז הביקורת בכל הדימויים הללו?

בהמשך הפרק מוכיח הנביא את העם על חטאי שפיכות דמים.

א) בפסוק ל נזכרת רציחת הנביאים. כיצד נקשר מעשה זה לפסוקים הסמוכים לו?

ב) בפסוק לד רומז הנביא לדין 'בא במחותרת' בשמות כ"ב, א. מה משמעות העובדה שהנרצחים לא נמצאו במחותרת?

בין משה לירמיהו

בנבואת ההקדשה של ירמיהו מתגלים קוי דמיון מפתיעים בינו ובין משה רבינו, אבי הנביאים. על דמיון זה עמד רבי יהודה ברבי סימון בפסיקתא דרב כהנא יג:

ר' יודה בר' סימון פתח: 'נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך' (דברים י"ח, יח). וכתוב: 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה' (דברים ל"ד, ז). ואת אומר 'כמוך?' אלא כמוך בתוכחות. את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה:

זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה, זה נתנבא על יהודה וישראל וזה נתנבא על יהודה וישראל. זה עמדו בני שבטו כנגדו וזה עמדו בני שבטו כנגדו. זה הושלך ליאור וזה הושלך לבור. זה הוצל על ידי אמה וזה הוצל על ידי עבד. זה בא בדברי תוכחות וזה בא בדברי תוכחות. לפיכך צריך הכתוב לומר 'דברי ירמיהו' (ירמיה א, א).

כפי שראינו, הדמיון בין ירמיהו למשה ניכר גם בדרך ההתנגדות שלהם לשליחות הנבואית בגלל חוסר היכולת לדבר. שניהם מתמודדים גם עם חוסר האמון בעם ביחס לנבואתם. אולם יש הבדל מרכזי בין שני הנביאים: משה הוא נביא הגאולה. הוא נשלח לגאול את ישראל משעבוד מצרים, ולהעלותם אל ארץ ישראל, ארץ זבת חלב ודבש. ירמיהו לעומת זאת נשלח לנבא על התהליך ההפוך - הגלות מהארץ והשעבוד לבלב. חוסר האמון אצל משה הוא ביחס לבשורת הגאולה, ואילו אצל ירמיהו חוסר האמון מצד העם הוא ביחס לפורענות - בדמות נביאי השקר המנבאים 'שלוש שלום'.

רבי יהודה ברבי סימון עומד על הזיקה ביניהם בתחום התוכחה, ומתבסס על פרשת הנביא בדברים יח. כדי להבין את דבריו נעיין שם: 'כִּי הֲגוּיִם הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מַעֲנֵנִים וְאֶל קִסְמִים יִשְׁמְעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ... נְבִיא אֲקִים לָהֶם מִקְרֹב אַחֵיהֶם כְּמוֹךְ, וְנִתְתִּי דְבָרֵי בְּפִי וְדָבַר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה'.

ואכן, בנבואת ההקדשה אומר ה' לירמיהו דברים דומים: 'וְאַתָּה כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה תְּדַבֵּר... וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי הִנֵּה נִתְתִּי דְבָרֵי בְּפִי'.

מסתבר שלהקבלה זו יש משמעות נוספת. העימות המרכזי בפרשה בדברים הוא בין נביא האמת, ממשיכו של משה, שאומר את הדברים ששם ה' בפיו, ובין נביא השקר, האומר 'את אשר לא ציויתיו לדבר'. נבואת ההקדשה רומזת על מאבקו הקשה של ירמיהו בנביאי השקר. ירמיהו הוא ממשיך שושלת נביאי האמת שראשיתה במשה. הוא עושה ומדבר את אשר מצוהו ה' למרות שהדבר אינו מועיל ונעים לו. דבר ה' הוא שבפיו.

"וַיְבִינּוּ בַּמִּקְרָא" < לקט ביאורי מילים לירמיהו פרקים א'-ב'

פרק א' (יג) **וַיֹּאמֶר סִיר נְפוּחַ אֲנִי רָאָה וּפְנֵי מִפְּנֵי צְפוּנָה:** ירמיהו רואה סיר רותח, שהאש שתחתיו בוערת ומנופחת בחוזקה, וזהו דימוי לפורענות שיביא ה' על העם (ראו למשל יחזקאל כ"ד, א-ח). פניו - ככל הנראה הכוונה לחלק הקדמי שממנו יוצקים את התבשיל. פירוש אחר: קוצים בוערים שהרוח נופחת בהם ומלבה את האש.

(יז) **אֵל תַּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן אֲחַתְּךָ לַפְּנֵיהֶם:** ה' דורש מירמיהו לעמוד בלחצים שיבואו מצד העם ולא להשבר בפניהם ומבטיח שיסייע לו.

פרק ב' (ג) **קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לְה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה, כָּל אֲכָלֶיךָ יֵאָשְׁמוּ רַעַה תְּבֵא אֲלֵיהֶם נֶאֱמַר ה':** ישראל משולים כאן לראשית המקודשת, כמו ביכורים ותרומה, המופרשת מן היבול לשם ה'. משמעות המשל כאן היא שמי ש'יאכל' ויפגע בישראל, ייענש בידי ה' - כדינו של אוכל קודש, כיוון שהם שייכים לו.

(טז) **גַּם בְּנֵי נֶגֶף וְתַחֲפֹנְחָס יִרְעוּן קִדְקֹד:** אפילו המצרים יושבי נוף ותחפנחס, שאליהם פונים ישראל לעזרה - מכים ומרוצצים את ראשם.

(כד) **פָּרָה לָמַד מִדְּבַר בָּאוֹת נִפְשָׁה שְׂאֵפָה רוּחַ תֵּאֲנֶתָה מִי יִשְׁבְּנָה:** ישראל מדומים לאתון בר, סמל להפקרות ופראיות שלא ניתנת לביות ולאילוף, השואפת אויר כדי לקלוט את ריח הזכרים. **כָּל מִבְקֵשֶׁיהָ לֹא יִעֲפוּ בְּחַדְשָׁה יִמְצְאוּנָה:** הזכרים הרוצים לחזר אחריה מוצאים אותה בקלות. הנמשל הוא על בוגדנותם של אנשי יהודה המוכנים ללכת בקלות אחרי אלילים רבים.

מכון חורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רעננר
The Sodie Renner Women's Institute for Torah Studies

המרכז ללימודי תנ"ך

התכנית העולמית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

02-5944555 • טל': perek.matan@gmail.com

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים